

NAMIR KARAHALILOVIĆ
(Sarajevo)

PRILOG RJEŠENJU PROBLEMA TRANSKRIPCije ZA PERZIJSKI JEZIK

1. Uvodne napomene

1.1. Svi oni koji se bave perzijskim jezikom i književnošću, odnosno iranistikom uopće, svakodnevno se suočavaju sa problemom nedosljedne i neujednačene transkripcije za perzijski jezik. Ne postoji jedan općeprihvaćen, ili barem prihvaćen od većine – poput ZDMG-sistema u arabističkim krugovima – i time obavezujući sistem transkripcije za perzijski jezik. Do sada ponuđene varijante transkripcije međusobno se razlikuju u većoj ili manjoj mjeri. Nerijetko te varijante, ukoliko su predložene od iranista koji nisu izvorni govornici perzijskog jezika, sadrže rješenja nastala pod očiglednim utjecajem ortografskih pravila maternjeg jezika predlagača, čime se problem neujednačenosti transkripcije za perzijski jezik dodatno usložnjava. Prema podacima dostupnim autoru ovog teksta, nijedna relevantna naučnoistraživačka institucija, kako na perzijskom govornom području tako i u ostalim dijelovima svijeta, do sada nije ponudila sistem transkripcije za perzijski jezik koji bi bio prihvaćen kao općeavažeći u iranističkim krugovima. Svi dosadašnji preduzeti koraci predstavljaju pojedinačne pokušaje u kojima su nerijetko iznošena i prilično diskutabilna rješenja.

1.2. U ovdašnjim jezikoslovnim i orijentalističkim krugovima pitanje transkripcije je u više navrata problematizirano.¹ Međutim, malo je radova posvećenih, barem jednim dijelom, transkripciji za perzijski jezik, i u svima je predmet razmatranja isključivo praktična transkripcija perzijskih imena.²

- 1 O tome npr. vidjeti: Dalibor Brozović, "Izgovor i transkripcija orijentalnih riječi i imena", *Jezik*, IV, 1955/56, str. 76-78; Srđan Janković, "Transkripcija arapskih riječi i teksta", *Bibliotekarstvo*, VI, 1960, str. 1-40. i "Transkripcija kao ortografski postupak", *Književni jezik*, V, 1976, str. 9-29.
- 2 Vidjeti: Alija Selmanović, "Arapska, perzijska i turska imena u našem pismu i izgovoru", *Jezik*, III, 1954/55, str. 74-77; S. Janković, "Transkripcija perzijskih imena", *Radovi*, VII, 1980, str. 73-95.

Primjetno je da se, kada je riječ i o tom malom broju radova, ovim pitanjem nije bavio niko od ovdašnjih iranista. Jedan od razloga tome je, vjerojatno, činjenica da je u našoj orijentalistici za transkripciju arapskih, turskih i perzijskih riječi, naziva i imena uglavnom usvojen tzv. ZDMG-sistem na latiničnoj osnovi...³ čime je, moguće je, pitanje transkripcije za perzijski jezik smatrano definitivno riješenim. No, ovdje ne bi trebalo prenebregnuti barem dva značajna momenta:

- ZDMG-sistem osmišljen je radi transkripcije riječi, naziva i imena što su u jeziku-izvoru – arapskom jeziku, pripadniku porodice semitskih jezika – zabilježeni arapskim pismom. Međutim, perzijsko pismo, premda pripada arapskom grafijskom tipu, predstavlja ustvari *grafemsku adaptaciju arapskog pisma potrebama perzijskog jezika*.⁴

- Fonetska struktura perzijskog jezika, pripadnika indoevropske porodice jezika – pogotovo kada je u pitanju njegov sistem vokala, a posebno kratkih⁵ – umnogome se razlikuje od fonetske strukture arapskog jezika.

Na osnovu dviju navedenih opaski – vjerujemo – dâ se pretpostaviti kako ZDMG-sistem, i pored visokog stepena funkcionalnosti, ne može u potpunosti odgovoriti karakteristikama i potrebama perzijskog pisma, s jedne, kao i fonetske strukture perzijskog jezika, s druge strane.

1.3. Kada je u pitanju ovdje predloženi prijedlog transkripcije za perzijski jezik, treba uzeti u obzir sljedeće:

- Budući da su u naučnim krugovima definirani različiti tipovi transkripcije,⁶ potrebno je naglasiti da je ovdje predložena jedna vrsta *fonetske* transkripcije za perzijski jezik. Takav tip transkripcije primjenjiv je prije svega u rječnicima, gramatikama i udžbenicima perzijskog jezika,⁷ te stoga može biti od značajne koristi u otklanjanju određenih nejasnoća i nedoumica kada je riječ o kvalitetu pojedinih glasova, čime bi, između ostalog, bilo omogućeno i usvajanje pravilnog perzijskog *izgovora* (talaffoz).

3 S. Janković, "Transkripcija – problem teoretskog pristupa", *Pregled*, VII-VIII, 1979, str. 857.

4 S. Janković, "Transkripcija perzijskih ...", str. 76.

5 O kvalitetu perzijskih kratkih vokala i njihovoj evoluciji kroz staroiransku, srednjoiransku i novoiransku jezičku epohu, sve do savremenog perzijskog jezika, vidjeti tri shematska prikaza: Mohsen Abolqāsemī, *Rīšešenāsī*, Entešārāt-e qaqnūs, Tehrān, 1374 (1995), str. 17, 19 i 25.

6 O tome vidjeti: S. Janković, "Transkripcija – problem...", *Pregled*, 7-8, 1979, str. 857-859.

7 S obzirom na oblasti u kojima je predviđeno korištenje ovog tipa transkripcije, postaje jasno da odrednicu *fonetska* u ovom slučaju treba shvatiti uvjetno, te da ovakvu vrstu transkripcije ne treba poistovjetiti sa u nas uvriježenom *praktičnom* fonetskom transkripcijom za široku upotrebu. Prema svemu navedenom, ovaj tip transkripcije najbliži je onome što se u pojedinim izvorima iz perzijske fonetike definira kao *generalna transkripcija* (āwānewīšī-ye kollī). O tome vidjeti: 'Alī Mohammad Haqqšenās, *Āwāšenāsī*, Entešārāt-e āgāh, Tehrān, 1382 (2003), str. 28.

- U ovome radu nemamo namjeru predložiti sistem transkripcije zasnovan isključivo na vlastitom nahodjenju, jer smatramo da bi takav pristup problemu bio pretenciozan, neadekvatan, čak štetan, i samo bi doprinio već postojećoj neujednačenosti i "šarenilu" u ovoj oblasti. U središnjem dijelu rada bit će dat pregled sistemâ transkripcije ponuđenih u nekoliko recentnih perzijskih rječnika, pri čemu će biti istaknute osnovne karakteristike, prednosti i nedostaci svakog od njih. Na kraju ćemo, na osnovu zatečenih i razmotrenih rješenja, koristeći se određenim rješenjima iz ZDMG-sistema, te dodajući neke naše prijedloge za razrješenje određenih spornih pitanja, ponuditi sistem latinične fonetske transkripcije za perzijski jezik.

2. Sistemi transkripcije u pojedinim perzijskim rječnicima

2.1. Perzijsko-njemački rječnik⁸

Konsonanti:⁹

ب	b	ض	z
پ	p	ط	t
ت	t	ظ	z
ث	s	ع	'
ج	ǧ	غ	ǧ
چ	č	ف	f
ح	h	ق	ǧ
خ	x	ك	k
د	d	گ	g
ذ	z	ل	l
ر	r	م	m
ز	z	ن	n
ژ	ž	و	w
س	s	ه	h/e ¹¹
ش	š	ي	j
ص	s	ء	'

Vokali:

َ	(kratki vokal [a])	a
ُ	(kratki vokal [o])	o
ِ	(kratki vokal [e])	e/i ¹⁰
َ	(dugi vokal [a])	ā
ُ	(dugi vokal [u])	u
ِ	(dugi vokal [i])	i

Diftonzi:

َ	و	ou
َ	ي	ei

- 8 Heinrich F.J. Junker und Bozorg Alavi, *Wörterbuch Persisch-Deutsch*, Veb Verlag Enzyklopädie, Leipzig, 1965, unveränderte Auflage 1981.
- 9 Treba naglasiti da je ovdje navedena podjela glasova na konsonante i vokale koja važi u perzijskoj fonetici. Stoga ne treba da iznenadi to što su u konsonante ubrojani i pojedini glasovi koji su u fonetici našega jezika definirani kao sonanti.
- 10 Kada se ovaj kratki vokal nađe ispred poluvokalnog prednjonepčanog (kon)sonanta [j], izgovara se zatvorenije i bliže kratkom vokalu [i], pa se u tom slučaju prenosi znakom *i*.
- 11 U izvorno perzijskim riječima koje su se u staroiranskoj i srednjoiranskoj jezičkoj epohi završavale na -ak/-ag, odnosno u riječima arapskog porijekla preuzetim sa oznakom za ženski rod -at, grafem *ه* u finalnoj poziciji ima vrijednost kratkog vokala [e], pa se u tom slučaju prenosi znakom *e*.

Ovaj sistem transkripcije nudi isključivo monografemske latinične ekvivalente znakova iz perzijskog pisma. Osim toga, u njemu su primjetna određena uspješna rješenja koja sistemi ponuđeni u pojedinim kasnije priređenim rječnicima, nažalost, neće slijediti:

- Za znak چ odabran je latinični ekvivalent ġ.
- Za znak ع odabran je latinični ekvivalent ‘.
- Za znak غ odabran je latinični ekvivalent ĝ.
- Za znak و , kada ima (kon)sonantsku vrijednost, odabran je latinični ekvivalent w.
- Kada je u pitanju znak za dugi vokal [a], umjesto dijakritičkog znaka [^] upotrijebljen je dijakritički znak ^ˉ.
- Dva perzijska diftonga označena su sa *ou*, odnosno *ei*.

No, ovaj sistem transkripcije ima i sljedeće nedostatke:

- Za znak چ odabran je latinični ekvivalent č, čime postoji mogućnost pogrešnog korištenja transkripcije, odnosno greške u izgovoru (više o tome u našem prijedlogu).
- Za znak ق odabran je latinični ekvivalent ġ. Kako je znak ġ već upotrijebljen kao ekvivalent perzijskog grafema غ, smatramo da bi za perzijski grafem ق , uzmu li se u obzir i određene razlike u izgovoru glasova označenih grafemima غ i ق , trebalo pronaći drugi latinični ekvivalent.
- Za znak ي, kada ima (kon)sonantsku vrijednost, odabran je latinični ekvivalent j, čime postoji mogućnost pogrešnog korištenja transkripcije, odnosno greške u izgovoru (više o tome u našem prijedlogu).
- Dugi vokali [u] i [i] označeni su sa *u* i *i*, čime se u oznaci kratkih vokala [u] i [i] – koji se javljaju u dva perzijska diftonga, a znak *i* i prilikom obilježavanja zatvorenije varijante izgovora kratkog vokala [e], te dugih vokala [u] i [i] – primjećuju određene kolizije i nejasnoće. Za oznaku navedenih dugih vokala trebalo bi odrediti odgovarajući, i to identičan, dijakritički znak.

2.2. Rječnik savremenog perzijskog jezika¹²

Konsonanti:	Vokali:	Diftonzi:
ب <i>b</i> ض <i>z</i>	ˉ_ (kratki vokal [a]) <i>a</i>	ˉ_وˉ_ <i>ō</i>
پ <i>p</i> ط <i>t</i>	˘_ (kratki vokal [o]) <i>o</i>	˘_ي˘_ <i>ey</i>
ت <i>t</i> ظ <i>z</i>	ˉ_ (kratki vokal [e]) <i>e/i</i>	
ث <i>s</i> ع ˘		

¹² Ğolāmhosein Sadrīafšār, Nasrīn Hakamī, Nastaran Hakamī, *Farahang-e fārsī-ye emrūz*, Mo’assese-ye našr-e kaleme, Tehrān, 1375 (1996).

ج	غ	<i>gh</i>	
چ	ف	<i>f</i>	
ح	ق	<i>gh</i>	ا_ (dugi vokal [a]) <i>a</i>
خ	ك	<i>k'</i>	و_ (dugi vokal [u]) <i>oo</i>
د	گ	<i>g</i>	ي_ (dugi vokal [i]) <i>ee</i>
ذ	ل	<i>l</i>	
ر	م	<i>m</i>	
ز	ن	<i>n</i>	
ژ	و	<i>v</i>	
س	ه	<i>h/e</i>	
ش	ي	<i>y</i>	
ص	ء	'	

Već na prvi pogled vidljivi su određeni nedostaci gore navedenog sistema:

- Za znakove چ , خ , ژ , ش , ق , غ , ش , ز , چ , umjesto monografemskih, data su rješenja koja sadrže dva grafema.
- Za znak ج odabran je latinični ekvivalent *j*, što može dovesti do zabune i pogrešne upotrebe transkripcije (o tome više u našem prijedlogu).
- Za znakove ع i ء određen je identičan ekvivalent u transkripciji.
- Za znak و , kada ima (kon)sonantsku vrijednost, odabran je latinični ekvivalent *v* (osim u riječima arapskog porijekla, gdje je upotrijebljen znak *w*), što može dovesti do zabune i pogrešne upotrebe transkripcije (o tome više u našem prijedlogu).
- Jedina razlika u latiničnim ekvivalentima za dugi odnosno kratki vokal [a] jeste u tome što je znak za kratki vokal zapisan u *italiku*, dok je znak za dugi vokal zapisan *normalom*. Takvo rješenje sasvim sigurno može dovesti do zabune i pogrešne upotrebe transkripcije.
- Očigledno pod utjecajem ortografskih pravila u engleskom jeziku, za perzijski dugi vokal [i] određen je dvoznačni latinični ekvivalent *ee*, a za dugi vokal [u] odabran je, također dvoznačni, latinični ekvivalent *oo*.
- Predložene oznake za diftonge također nisu najpogodnije, pogotovo oznaka *ō*, kojom je u grafiji praktično zanemareno postojanje drugog elementa diftonga.

Kao jednu od rijetkih pozitivnih karakteristika ovog sistema transkripcije možemo navesti to da je za znak ي , kada se njime bilježi (kon)sonantska vrijednost, odabran latinični ekvivalent *y*.

2.3. Perzijsko-francuski rječnik¹³

Konsonanti:	Vokali:	Diftonzi:
ب <i>b</i> ض <i>z</i>	اَ (kratki vokal [a]) <i>a</i>	اَیَ <i>ey</i>
پ <i>p</i> ط <i>t</i>	اَ (kratki vokal [o]) <i>o</i>	اَویَ <i>ow</i>
ت <i>t</i> ظ <i>z</i>	اِ (kratki vokal [e]) <i>e/i</i>	
ث <i>s</i> ع ' <i>'</i>		
ج <i>j</i> غ <i>q</i>		
چ <i>c</i> ف <i>f</i>	اَ (dugi vokal [a]) <i>â</i>	
ح <i>h</i> ق <i>q</i>	اُ (dugi vokal [u]) <i>u</i>	
خ <i>x</i> ك <i>k</i>	اِیَ (dugi vokal [i]) <i>i</i>	
د <i>d</i> گ <i>g</i>		
ذ <i>z</i> ل <i>l</i>		
ر <i>r</i> م <i>m</i>		
ز <i>z</i> ن <i>n</i>		
ژ <i>ž</i> و <i>v</i>		
س <i>s</i> ه <i>h/e</i>		
ش <i>š</i> ی <i>y</i>		
ص <i>s</i> ء ' <i>'</i>		

Kao pozitivne karakteristike gore predloženog sistema transkripcije može se navesti sljedeće:

- U svim slučajevima ponuđena su monografemska rješenja, tj. poštovan je princip jedan glas – jedan znak.
- Za znak چ odabran je latinični ekvivalent *c*, što predstavlja dobar putokaz ka iznalaženju odgovarajućeg rješenja (o čemu će više riječi biti u našem prijedlogu).

U nedostatke ovog sistema transkripcije mogu se ubrojati sljedeći elementi:

- Za znak ج odabran je latinični ekvivalent *j*, što može dovesti do zabune i prouzročiti nepravilno korištenje transkripcije, odnosno nepravilan izgovor.
- Za znakove ع i ء odabran je identičan latinični ekvivalent '.
- Za znakove غ i ق odabran je identičan latinični ekvivalent *q*, što, s obzirom na ipak postojeće razlike u izgovoru dvaju perzijskih glasova označenih navedenim znakovima, nije opravdano.
- Za znak و, kada ima (kon)sonantsku vrijednost, odabran je latinični ekvivalent *v*, što može prouzročiti nepravilno korištenje transkripcije, odnosno nepravilan izgovor (o tome više u našem prijedlogu).

13 Žilbert Lāzār, *Farhang-e fārsī – faranse*, Entešārāt-e Ġānzāde, Tehrān, 1375 (1996).

- Za oznaku dugog vokala [i] odabran je znak *i*. S obzirom na to da se perzijski kratki vokal [e] ispred (kon)sonanta [j] izgovara zatvoreno, tj. kao kratki vokal [i] – a takvi primjeri su u rječniku bez izuzetka registrirani tako što je umjesto znaka *e* upotrijebljen znak *i* – praktično je za dva vokala, tj. za dugi vokal [i] i kratki vokal [i], u sistemu transkripcije ponuđen identičan znak. Takvo rješenje može dovesti do zabune i neutemeljeno je.
- Za oznaku dugog vokala [u] odabran je znak *u*. Dužinu vokala *bi*, iz više razloga, trebalo naglasiti nekim dijakritičkim znakom (o tome više u našem prijedlogu).
- Za oznaku dugog vokala [a] upotrijebljen je znak *â*. Smatramo da **bi, za označavanje dužine ovoga vokala, umjesto znaka [^] trebalo upotrijebiti neki drugi dijakritički znak kojim bi kvantitet vokala bio sugestivnije naznačen.**
- Dva perzijska diftonga **označena su znakovima *ey* i *ow* (o tome više u našem prijedlogu).**

2.4. Rječnik perzijskog jezika¹⁴

Konsonanti:		Vokali:	Diftonzi:
ب b	ض z	َ (kratki vokal "a") a	َ وُ ow
پ p	ط t	ُ (kratki vokal "o") o	ُ ي ey
ت t	ظ z	ِ (kratki vokal "e") e/i	
ث s	ع 'e		
ج ĵ	غ ğ		
چ č	ف f		
ح h	ق q	آ (dugi vokal [a]) ā	
خ x	ك k	ؤ (dugi vokal [u]) ū	
د d	گ g	ئ (dugi vokal [i]) ī	
ذ z	ل l		
ر r	م m		
ز z	ن n		
ژ ž	و v		
س s	ه h/e		
ش š	ي y		
ص s	ء 'a		

Iako gore predočeni sistem transkripcije djeluje najsređenije i najkonzistentije od svih navedenih, u njemu se ipak mogu uočiti pojedini nedostaci:

- Za znak چ odabran je latinični ekvivalent č (o tome više u našem prijedlogu).

14 Mohammad Mo'īn, *Farhang-e fārsī*, Mo'assese-ye entešārāt-e Amīr-e kabīr, Tehrān, 1378 (1999).

- Za znak ج odabran je latinični ekvivalent j (o tome više u našem prijedlogu).
- Za znakove غ i ق odabran je istovjetan znak, i to – što se ne čini opravdanim – znak iz grčkog alfabeta.
- Za znak و, kada ima (kon)sonantsku vrijednost, odabran je latinični ekvivalent v (o tome više u našem prijedlogu).
- Oznake za diftonge ne odražavaju pravilno njihov izgovor.

Kao najznačajnije pozitivne karakteristike ovog sistema možemo navesti sljedeće:

- Za znak ي, kada ima (kon)sonantsku vrijednost, određen je latinični ekvivalent y.
- Kvantitet dugih vokala je, u sva tri slučaja, sugestivno i identično označen pomoću dijakritičkog znaka ˉ.

3. Prijedlog sistema fonetske transkripcije za perzijski jezik

3.1. Tokom pripreme našeg prijedloga fonetske transkripcije za perzijski jezik pokušali smo se, što je moguće više, pridržavati sljedećih principa:

- Za svaki glas treba odrediti monografemsko rješenje na osnovu latiničnog pisma.
- Koliko god je to moguće, treba izbjeći "šarenilo" u upotrebi dijakritičkih znakova.
- Sistem transkripcije treba da bude osmišljen tako da ne ostavlja prostora za njegovo nepravilno korištenje, npr. potrebno je otkloniti mogući utjecaj ortografskih pravila važećih u jezicima čiji su nativni govornici potencijalni korisnici predloženog sistema. Time bi se dobio neutralan sistem transkripcije, funkcionalan i primjenjiv za korisnike sa različitih jezičkih područja.
- Predloženi sistem transkripcije, u što je moguće većoj mjeri, treba da odražava pravilan izgovor transkribiranih riječi u jeziku-izvoru.

3.2. Iz priloženih rješenja transkripcije vidljivo je da su za četiri izvorno perzijska glasa, nepoznata arapskom fonetskom sistemu, u perzijskoj grafiji osmišljena četiri nova grafema: پ, چ, ژ, گ. Također je uočljivo da je fonetska adaptacija pojedinih karakterističnih arapskih suglasnika, kroz ublažavanje, niveliranje, pa i izjednačavanje njihovog izgovora, za rezultat imala pojavu viška grafema: za istu glasovnu vrijednost u pojedinim slučajevima upotrebljava se više grafema, koji *samo vizuelno podsjećaju na nekadašnje različite funkcije u arapskom pismu*.¹⁵

3.3. Uvidom u ranije navedene sisteme transkripcije postaje jasno da su za određeni broj perzijskih konsonanata u svim konsultiranim izvorima ponu-

¹⁵ S. Janković, "Transkripcija perzijskih...", str. 76.

đena identična *i*, sa stanovišta gore navedenih principa, prihvatljiva rješenja u latiničnom sistemu transkripcije. To su:

- ب - bilabijalni eksplozivni zvučni konsonant; prenesen znakom *b*.
- پ - bilabijalni eksplozivni bezvučni konsonant; prenesen znakom *p*.
- ت - dentalni eksplozivni bezvučni konsonant; prenesen znakom *t*.
- ث - dentalni frikativni bezvučni konsonant; prenesen znakom *s*.
- ح - zadnjonepčani frikativni bezvučni konsonant; prenesen znakom *h*.
- د - dentalni eksplozivni zvučni konsonant; prenesen znakom *d*.
- ذ - dentalni frikativni zvučni konsonant; prenesen znakom *z*.
- ر - vibrantni alveolarni (kon)sonant; prenesen znakom *r*.
- ز - dentalni frikativni zvučni konsonant; prenesen znakom *z*.
- س - dentalni frikativni bezvučni konsonant; prenesen znakom *s*.
- ص - dentalni frikativni bezvučni konsonant; prenesen znakom *s*.
- ض - dentalni frikativni zvučni konsonant; prenesen znakom *z*.
- ط - dentalni eksplozivni bezvučni konsonant; prenesen znakom *t*.
- ظ - dentalni frikativni zvučni konsonant; prenesen znakom *z*.
- ف - labio-dentalni frikativni bezvučni konsonant; prenesen znakom *f*.
- ك - zadnjonepčani eksplozivni bezvučni konsonant; prenesen znakom *k*.
- گ - zadnjonepčani eksplozivni zvučni konsonant; prenesen znakom *g*.
- م - bilabijalni nosni (kon)sonant; prenesen znakom *m*.
- ن - nosni alveolarni (kon)sonant; prenesen znakom *n*.
- ه - zadnjonepčani frikativni bezvučni konsonant; prenesen znakom *h/e*.
- ء - laringalni eksplozivni konsonant; prenesen znakom '.

3.4. Također je vidljivo da su u sva četiri sistema transkripcije ponuđena identična *i*, sa stanovišta definiranih principa, potpuno prihvatljiva rješenja za transkripciju perzijskih kratkih vokala:

3.4.1. $\bar{ } -$: znak za niski vokal prednjeg reda; u navedenim sistemima transkripcije u sva četiri slučaja prenesen je znakom *a*.

3.4.2. $\acute{ } -$: znak za srednji vokal zadnjeg reda; u navedenim sistemima transkripcije u sva četiri slučaja prenesen je znakom *o*.

3.4.3. $\grave{ } -$: znak sa srednji vokal prednjeg reda; u navedenim sistemima transkripcije u sva četiri slučaja prenesen je znakom *e/i*.

Navedena rješenja također nedvojbeno ukazuju na nedovoljnu funkcionalnost ZDMG-sistema kada je riječ o transkripciji perzijskih kratkih vokala.

Sada ćemo predložiti rješenja za grafeme oko čijih latiničnih ekvivalenata, u razmatranim izvorima, postoji spor.

3.5. Grafemi za oznaku konsonanata

3.5.1. چ – znak za prednjonepčani bezvučni sliveni konsonant; u navedenim sistemima transkripcije po jedanput je prenesen **znakovima** *ch* i *c*, dok je dva puta prenesen znakom *č*. Znak *ch* nije prihvatljiv zbog odstupanja od principa monografemskih rješenja. S druge strane, znak *c* bi, barem kada su u pitanju pripadnici ovdašnjeg jezičkog područja, mogao sugerirati da je perzijski konsonant označen grafemom چ po kvalitetu blizak, ili čak identičan, našem dentalnom slivenom bezvučnom konsonantu [c]. Po istom principu, znak *č* bi mogao sugerirati da je perzijski glas označen grafemom چ po kvalitetu blizak, ili čak identičan, našem prednjonepčanom slivenom bezvučnom suglasniku [č], što bi bio pogrešan sud.¹⁶ Perzijski konsonant označen grafemom چ po kvalitetu je negdje između našeg prednjonepčanog slivenog bezvučnog konsonanta [č] i prednjonepčanog slivenog bezvučnog konsonanta [ć].¹⁷ Stoga smo mišljenja da bi za ovaj grafem trebalo odrediti znak neutralnog karaktera. Tragom principa izbjegavanja "šarenila" kada je u pitanju izbor dijakritičkih znakova, ovdje, po uzoru na neka slična rješenja u ZDMG-sistemu,¹⁸ predlažemo znak *č*.

3.5.2. ج – znak za prednjonepčani zvučni sliveni suglasnik; u navedenim sistemima transkripcije tri puta prenesen je znakom *j*, a u jednom slučaju i znakom *ğ*. Znak *j* je, **po svemu sudeći, predložen pod utjecajem ortografskih pravila važećih u engleskom jeziku. S druge strane, za pripadnike ovdašnjeg govornog područja taj znak bi mogao sugerirati glasovnu vrijednost poluvokalnog prednjonepčanog (kon)sonanta [j], što bi bilo pogrešno. Treba također uzeti u obzir da je perzijski konsonant označen grafemom ج po kvalitetu između našeg prednjonepčanog zvučnog slivenog konsonanta [d̪] i prednjonepčanog zvučnog konsonanta [d̪ʒ].**¹⁹ Stoga bi, po našem mišljenju, najadekvatniji latinični ekvivalent za perzijski grafem ج bio prilično neutralan znak *ğ*.

3.5.3. خ – znak za uvularni bezvučni sliveni konsonant; u navedenim sistemima transkripcije po jedanput je prenesen znacima *kh* i *ħ*, a dva puta znakom *x*. Znak *kh* nije adekvatan uzmemo li u obzir princip monografemskih rješenja. S druge strane, odabirom znaka *ħ* – po svemu sudeći preuzetog iz ZDMG-sistema – povećao bi se broj upotrijebljenih dijakritičkih znakova, dok nam je, prema ranije navedenim principima, cilj upravo suprotno. Stoga

16 Dakako, ove i slične, kasnije navedene, pretpostavke imaju izrazit hipotetički karakter, no mišljenja smo da ih, u skladu s definiranim principom što veće grafemske neutralnosti, i time većeg stupnja funkcionalnosti i primjenjivosti predloženog sistema transkripcije za pripadnike različitih govornih područja, ne treba zanemariti.

17 Uporediti sa: Hanka Glibanović-Vajzović, "Afrikate č, ć, dž i đ u riječima orijentalnog porijekla", *Radovi Instituta za jezik u Sarajevu*, III, 1976, str. 195.

18 Npr. kada je riječ o znaku *ğ*, latiničnom ekvivalentu u ZDMG-sistemu za glas koji se u arpaskoj grafiji bilježi grafemom ğ.

19 Ibidem.

držimo da je najadekvatniji latinični ekvivalent za grafem \dot{x} upravo onaj koji je u četiri konsultirana sistema transkripcije bio najfrekventniji, tj. znak x .

3.5.4. \dot{z} – znak za prednjonepčani zvučni frikativni konsonant; u navedenim sistemima transkripcije jedanput je prenesen znakom zh i tri puta znakom $ž$. Znak zh nije adekvatan zbog nepoštovanja principa monografemskih rješenja. Drugi, znatno frekventniji znak, čini se zadovoljavajućim i prihvatljivim rješenjem.

3.5.5. \dot{c} – znak za faringalni bezvučni ploziv arapskog porijekla, koji je u perzijskom jeziku umnogome izmijenjen; u navedenim sistemima transkripcije tri puta je prenesen znakom $'$ i jedanput znakom $'$. Kako je znakom $'$ u sva četiri sistema prenesen i laringalni ploziv, u perzijskoj grafiji označen grafemom ϵ , mišljenja smo da bi odgovarajući latinični ekvivalent za grafem \dot{c} bio jedanput upotrijebljeni znak $'$, koji se koristi i u ZDMG-sistemu.

3.5.6. \dot{g} – znak za uvularni zvučni frikativ; u navedenim sistemima transkripcije po jedanput je prenesen znakovima γ , gh , \dot{g} i q . Kako je znak γ preuzet iz grčkog alfabeta, prema utvrđenom principu odabira ekvivalenata iz latiničnog pisma ne može doći u obzir. Isto važi i za znak gh , jer bi odabirom digrafa bio narušen princip monografemskih rješenja. Između znakova \dot{g} i q predložimo znak \dot{g} , **odabran i u ZDMG-sistemu.**

3.5.7. \dot{q} – znak za uvularni bezvučni ploziv; kao i grafem \dot{c} , u navedenim sistemima transkripcije prenesen je znakovima γ , **gh**, \dot{g} i **q**. **Ne ponavljajući** argumentaciju iznesenu u prethodnom slučaju, predložimo znak q , **odabran i u ZDMG-sistemu.**

3.5.8. \dot{v} – znak za usveno-zubni (kon)sonant; u navedenim sistemima transkripcije u tri navrata prenesen je znakom v , a jedanput znakom w . Upotreba znaka v u inicijalnoj poziciji mogla bi, potencijalnom korisniku transkripcije sa njemačkog govornog područja, ili govornog područja zemalja Beneluxa, sugerirati izgovor usveno-zubnog bezvučnog frikativnog konsonanta [f]. Upotrebom znaka w takva je mogućnost isključena, te ga zato smatramo primjerenijim.

3.5.9. \dot{y} – znak za poluvokalni prednjonepčani (kon)sonant; u navedenim sistemima transkripcije tri puta je prenesen znakom j , a jedanput znakom y . Upotreba znaka j mogla bi, potencijalnom korisniku transkripcije sa engleskog govornog područja, sugerirati izgovor glasa sličnog našem prednjonepčanom slivenom konsonantu [đ]. Upotrebom znaka y takva mogućnost je otklonjena, stoga bismo i predložili y .

3.6. *Grafemi za oznaku dugih vokala*

3.6.1. \dot{o} : znak za niski vokal srednjeg reda, labijaliziran tako da daje akustički utisak kvaliteta između [o] i [a]; u navedenim sistemima transkripcije

po jedanput je prenesen znakovima \hat{a} , a , a i \bar{a} . Znakom \hat{a} kvantitet dugog vokala nije sugestivno naznačen; uvođenjem do sada nekorištenog dijakritičkog znaka $\hat{\ }^{\wedge}$ doprinijelo bi se stvaranju "šarenila" u izboru i upotrebi dijakritičkih znakova, što se, prema utvrđenim principima, nastoji izbjeći. Znakovima a i \bar{a} uopće se ne ukazuje na dužinu vokala i oni su znatno primjereniji označavanju kratkog vokala [a]. Stoga predlažemo znak \bar{a} kod kojeg ograničavajući faktori, navedeni za prva tri znaka, ne postoje. S druge strane, njime je, po našem mišljenju, najsugestivnije naznačena dužina vokala.

3.6.2. $\overset{\circ}{u}$ - : znak za visoki vokal zadnjeg reda; u navedenim sistemima transkripcije dva puta je prenesen znakom u , a po jedanput znakovima oo i \bar{u} . Znak oo nije prihvatljiv zbog principa monografemskih rješenja. Znak u , kako ćemo vidjeti kasnije, koristi se za oznaku kratkog vokala [u] u diftongu [ou], pa bi njegova upotreba za označavanje dugog vokala [u] mogla izazvati zabunu. Stoga ovdje predlažemo znak \bar{u} kojim je, osim toga što nije bremenit nedostacima uočenim kod prva tri znaka, najsugestivnije naznačena dužina vokala.

3.6.3. $\overset{\circ}{i}$ - : znak za visoki vokal prednjeg reda; u navedenim sistemima transkripcije dva puta je prenesen znakom i , a po jedanput znakovima ee i \bar{i} . Znak ee nije adekvatan jer bi njegovim izborom bio narušen princip monografemskih rješenja. Znak i također se ne čini dobrim rješenjem zato što se kratki vokal [e], u poziciji ispred poluvokalnog (kon)sonanta [y], izgovara kao kratki vokal [i], i tada ga u transkripciji treba prenijeti znakom i . Osim toga, kratki vokal [i] pojavljuje se i u diftongu [ei], gdje ga također treba označiti sa i . Iz navedenog je jasno da bi upotreba znaka i za oznaku dugog vokala [i] neminovno dovođila do kolizije i zabune. Zbog toga ovdje predlažemo znak \bar{i} . Nedostaci prethodnih znakova kod ovog znaka nisu prisutni; ujedno, njime je sugestivnije naznačena dužina vokala.

3.7. Grafemi za oznaku diftonga

3.7.1. $\overset{\circ}{ow}$ - : znak za silazni diftong; u navedenim sistemima transkripcije u tri navrata prenesen je znakom ow , a u jednom slučaju kao ou . Znak ow ne čini se adekvatnim budući da znak w , upotrijebljen za oznaku drugog elementa diftonga, prema ranije utvrđenom prijedlogu ukazuje na glasovnu vrijednost strujnog usmeno-zubnog (kon)sonanta [v], dok se na kraju ovoga diftonga izgovara kratki vokal [u].²⁰ Jasno je da bi upotreba znaka ow mogla za posljedicu imati pogrešno korištenje transkripcije i greške u izgovoru. Stoga smatramo da je za oznaku ovog diftonga primjereniji znak ou .²¹

20 O tome vidjeti: Yadollāh Samare, *Āwāšēnāsī-ye zabān-e fārsī*, Markaz-e našr-e dānešgāhī, Tehrān, 1378 (1999), str. 84.

21 Uporediti sa: Parwīz Nātel Xānlārī, *Tārīx-e zabān-e fārsī*, Entešārāt-e ferdūs, Tehrān, 1377 (1998), sv. I, str. 42.

3.7.2. ءِ - : znak za silazni diftong; u navedenim sistemima transkripcije u tri navrata prenesen je znakom *ey*, dok je u jednom slučaju prenesen sa *ei*. Znak *ey* ne čini se adekvatnim budući da znak *y*, upotrijebljen za oznaku drugog elementa diftonga, prema ranije utvrđenom prijedlogu ukazuje na glasovnu vrijednost poluvokalnog prednjonepčanog (kon)sonanta [j], dok se na kraju ovoga diftonga izgovara kratki vokal [i].²² Time bi upotreba znaka *ey* mogla dovesti do pogrešnog korištenja transkripcije i grešaka u izgovoru. Zato je, po nama, za oznaku ovog diftonga primjereniji znak *ei*.²³

3.8. Na osnovu svega izloženog, predlažemo sljedeći sistem fonetske transkripcije za perzijski jezik:

3.8.1. Konsonanti

ب - <i>b</i>	ض - <i>z</i>
پ - <i>p</i>	ط - <i>t</i>
ت - <i>t</i>	ظ - <i>z</i>
ث - <i>s</i>	ع - ' - <i>e</i>
ج - <i>ǧ</i>	غ - <i>ǧ</i>
چ - <i>č</i>	ف - <i>f</i>
ح - <i>h</i>	ق - <i>q</i>
خ - <i>x</i>	ك - <i>k</i>
د - <i>d</i>	گ - <i>g</i>
ذ - <i>z</i>	ل - <i>l</i>
ر - <i>r</i>	م - <i>m</i>
ز - <i>z</i>	ن - <i>n</i>
ژ - <i>ž</i>	و - <i>w</i>
س - <i>s</i>	ه - <i>h/e</i>
ش - <i>š</i>	ي - <i>y</i>
ص - <i>s</i>	ء - ' - <i>e</i>

3.8.2. Kratki vokali

َ - <i>a</i>
ُ - <i>o</i>
ِ - <i>e/i</i>

3.8.3. Dugi vokali

ā - \bar{a}
ū - \bar{u}
ī - \bar{i}

22 O tome vidjeti: Y. Samare, *Āwāšēnāsī-ye...*, str. 84.

23 Uporediti sa: P. N. Xānlārī, *Tārīx-e...*, sv. I, str. 42.

3.8.4. Diftonzi

و̇ - ou

ي̇ - ei

Nadamo se da će ovaj prijedlog zavrijediti pažnju kolega iranista, te da će njime biti pokrenut proces sveobuhvatnog rješenja problema transkripcije za perzijski jezik.

PRILOG RJEŠENJU PROBLEMA TRANSKRIPCIJE ZA PERZIJSKI JEZIK

Sažetak

Nepostojanje općeprihvaćenog – ili barem prihvaćenog od većine – sistema transkripcije za perzijski jezik jedna je od poteškoća s kojima se svakodnevno suočavaju svi koji se bave perzijskim jezikom i književnošću, odnosno iranistikom uopće. U bosanskohercegovačkim orijentalističkim krugovima pitanje transkripcije za perzijski jezik ograničeno je na razmatranje praktične transkripcije perzijskih imena u našem jeziku. Kada je u pitanju naučna transkripcija, uvriježeno je korištenje ZDMG-sistema transkripcije za arapski jezik, što, uslijed pojedinih specifičnosti perzijskog pisma, kao i fonetske strukture perzijskog jezika – pogotovo sistema perzijskih kratkih vokala – može proizvesti određene nedoumice i nejasnoće. U ovom radu je, prema utvrđenim principima i na osnovu sistemâ transkripcije predloženih u četiri recentna perzijska rječnika, te uzimajući u obzir pojedina rješenja iz ZDMG-sistema transkripcije za arapski jezik, uz neznatne intervencije samoga autora, predložen sistem fonetske transkripcije za perzijski jezik.

A CONTRIBUTION TO THE SOLUTION FOR THE PERSIAN TRANSCRIPTION

Summary

The lack of a generally accepted transcription system for Persian – or at least the one that would be accepted by most authors – represents a difficulty encountered on a daily basis by all scholar studying Persian language and literature or Persian studies in general. Among local Oriental scholars the issue

of Persian transcription is limited to consideration of popular transcription of Persian names in our language. As for scholarly transcription, the use of the ZDMG transcription system for Arabic has taken root, which, due to certain specific characteristics of Persian writing system, as well as the phonetic structure of Persian – especially Persian short vowel system – can produce certain dilemmas and vagueness. The paper proposes a system of transcription for Persian in accordance with the established principles and based on the transcription systems presented in the four recent Persian dictionaries, while taking into account some ideas of the ZDMG transcription system for Arabic, as well as certain minor interventions by the author himself.